TALABALARNING BO‘SH VAQTINI MAZMUNLI TASHKIL ETISH METODIKASI

To‘xtanazarov Ismatullo Ummataliyevich-jismoniy tarbiya va sport o‘yinlarini o‘qitish metodikasi kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya

Oliy ta’lim muassasalarida talabalarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish, kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish hamda ijtimoiy faolligini oshirishda fakultativ mashg‘ulotlarning ahamiyati tahlil qilingan. Talabalarning mashg‘ulotlarda muntazam ishtirok etishiga ta’sir qiluvchi motivatsion, tashkiliy, ijtimoiy va individual omillar aniqlashtirilgan.

Kalit so‘zlar: talaba yoshlar, fakultativ mashg‘ulotlar, oliy ta’lim, motivatsiya, qiziqish, pedagogik metodika, ijtimoiy faollik, kasbiy kompetensiya, bo‘sh vaqt, individual yondashuv, talabalar ishtiroki, pedagogik monitoring.

KIRISH

Talabalarni fakultativ mashg‘ulotlarga jalb qilish faqat mashg‘ulotlar jadvalini tuzish yoki e’lon berish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon talabalarning ehtiyojlarini aniqlash, ularning qiziqishlariga mos faoliyat turlarini taklif qilish, mashg‘ulotlar uchun qulay sharoit yaratish, pedagog va murabbiylar faoliyatini muvofiqlashtirish hamda ishtirokni muntazam rag‘batlantirishni talab etadi. Oliy ta’lim talabalarining darsdan tashqari faoliyatda ishtirok etish motivlari o‘rganilgan tadqiqotda ichki qiziqish, ijtimoiy aloqalar, kasbiy rivojlanish va tashqi rag‘bat kabi omillar muhim o‘rin tutishi ko‘rsatilgan [1]. Bu esa fakultativ mashg‘ulotlarni tashkil etishda barcha talabalar uchun bir xil yondashuvdan foydalanish o‘rniga, ularning individual maqsadlari va ehtiyojlarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Talabalarni fakultativ faoliyatga jalb etishning yana bir muhim jihati — mashg‘ulotlarda qatnashishga to‘sqinlik qiladigan omillarni bartaraf etishdir. J. Dickinson, T. L. Griffiths va A. Bredice tadqiqotida vaqt, mashg‘ulot o‘tkaziladigan joy, moliyaviy imkoniyatlar va talabalar orasidagi turli ijtimoiy sharoitlar qo‘shimcha faoliyatlarda ishtirok etishga ta’sir qilishi mumkinligi yoritilgan [2].

Talabalarni fakultativ mashg‘ulotlarga jalb qilish natijalarini baholashda faqat ro‘yxatdan o‘tgan talabalar soni bilan cheklanmaslik lozim. Ishtirokning muntazamligi, mashg‘ulotlar mazmunidan qoniqish va faoliyat natijalari ham o‘rganilishi kerak.

Baholash mezoni	Ko‘rsatkich	Ma’lumot yig‘ish usuli
Qamrov	Ro‘yxatdan o‘tgan talabalar soni	Ro‘yxat va elektron qaydlar
Muntazamlik	Mashg‘ulotlarga qatnashish darajasi	Davomat jurnali
Barqaror ishtirok	Belgilangan davr oxirigacha qatnashishda davom etgan talabalar ulushi	Boshlang‘ich va yakuniy ro‘yxatlarni taqqoslash
Motivatsiya	Mashg‘ulotlarga qiziqish va qatnashish sabablari	So‘rovnoma va suhbat
Qoniqish	Mashg‘ulot mazmuni, jadvali va rahbar faoliyatiga munosabat	Anonim fikr-mulohaza
Rivojlanish	Bilim, ko‘nikma yoki amaliy natijalardagi o‘zgarish	Boshlang‘ich va yakuniy topshiriqlar
Inklyuzivlik	Turli ehtiyojga ega talabalar uchun ishtirok imkoniyati	Kuzatuv va fikr-mulohazalar

Ishtirok ko‘rsatkichlarini hisoblashda aniq ta’riflardan foydalanish zarur. Masalan, mashg‘ulotlarga qatnashish darajasi quyidagicha hisoblanishi mumkin:

Mazkur ko‘rsatkich individual talaba yoki umumiy guruh bo‘yicha hisoblanishi mumkin. Bunda talabaga tegishli bo‘lmagan mashg‘ulotlar, rasmiy sabablar bilan qatnasha olmagan davrlar va ro‘yxatdan chiqish holatlari hisoblash tartibida oldindan belgilanishi kerak.

Natijalar tahlili

Ilmiy adabiyotlar tahlili va taklif etilgan metodik modelni ishlab chiqish natijasida talaba yoshlarni fakultativ mashg‘ulotlarga jalb qilishning o‘zaro bog‘liq bir necha yo‘nalishlari ajratildi.

Birinchidan, talabalarni fakultativ mashg‘ulotlarga jalb etish jarayoni ularning qiziqish va ehtiyojlarini aniqlashdan boshlanishi lozim. Talabalar o‘zlari uchun ahamiyatli deb hisoblagan faoliyatda faolroq qatnashish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu sababli mashg‘ulot yo‘nalishlarini belgilashda so‘rovnomalar, suhbatlar va takliflarni yig‘ish usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, mashg‘ulotlarning tashkiliy qulayligi muhim ahamiyatga ega. Dars jadvali bilan mos kelmaydigan vaqt, uzoq joylashgan mashg‘ulot xonalari, jihozlar yetishmasligi yoki faoliyatning qo‘shimcha xarajat talab qilishi ayrim talabalar uchun to‘siq bo‘lishi mumkin [2]. Shu sababli fakultativ mashg‘ulotlar jadvalini tuzishda talabalarning real imkoniyatlarini hisobga olish zarur.

Uchinchidan, motivatsiyani oshirish uchun mashg‘ulot mazmuni amaliy natijaga yo‘naltirilishi kerak. Talabalar o‘zlashtirgan bilim va ko‘nikmalarini loyiha, taqdimot, musobaqa, ijodiy ish yoki amaliy topshiriq orqali namoyish qilishi mumkin. Bu mashg‘ulotning maqsadini tushunish va faoliyat natijasini ko‘rish imkonini beradi.

To‘rtinchidan, fakultativ mashg‘ulotlar talabalar o‘rtasida ijtimoiy aloqalar va hamkorlikni rivojlantiruvchi muhitni shakllantirishi mumkin. Jamoaviy loyihalar, kichik guruhlarda ishlash va tengdoshlar tajribasini almashish talabalarning faoliyatga qo‘shilishiga ko‘maklashadi. Biroq barcha talabalar bir xil ijtimoiy sharoitga ega emasligi sababli ishtirok etish ixtiyoriy, ochiq va kamsitishdan xoli bo‘lishi kerak.

Beshinchidan, monitoring tizimi fakultativ mashg‘ulotlarni muntazam takomillashtirish imkonini beradi. Davomat, muntazam qatnashish, talabalar fikri va mashg‘ulot yakunida namoyon bo‘lgan natijalar tahlil qilinishi orqali qaysi yo‘nalishlar talabalar ehtiyojlariga ko‘proq mos kelayotgani aniqlanishi mumkin.

Quyidagi jadval metodikani amaliyotga joriy etishda kuzatilishi kutiladigan o‘zgarishlarni umumlashtiradi.

Metodik chora-tadbir	Kutiladigan natija	Tekshirish usuli
Talabalar ehtiyojlarini o‘rganish	Mashg‘ulot mazmunini talabalar qiziqishiga moslashtirish	So‘rovnoma va takliflar tahlili
Qulay jadval ishlab chiqish	Tashkiliy to‘siqlarni kamaytirish	Davomat va qatnashmaslik sabablarini tahlil qilish
Amaliy topshiriqlarni ko‘paytirish	Mashg‘ulot mazmunining amaliy ahamiyatini oshirish	Ishlar, loyihalar va topshiriqlarni baholash
Raqamli axborot vositalaridan foydalanish	Mashg‘ulotlar haqida ma’lumot olish imkoniyatini kengaytirish	Ro‘yxatdan o‘tish va axborot yetkazish jarayonini kuzatish
Rag‘batlantirish va tengdoshlar tajribasini ommalashtirish	Qiziqish va ijtimoiy hamkorlikni qo‘llab-quvvatlash	So‘rovnoma va ishtirok dinamikasi
Muntazam monitoring	Mashg‘ulotlarni ma’lumotlarga asoslanib takomillashtirish	Davomat, qoniqish va natijalarni davriy taqqoslash

Jadvaldagi natijalar metodik jihatdan kutiladigan o‘zgarishlarni ifodalaydi. Ular muayyan oliy ta’lim muassasasida tajriba orqali tasdiqlangan statistik natijalar emas. Taklif etilgan metodikaning samaradorligini aniqlash uchun uni amaliyotga joriy etish, boshlang‘ich ko‘rsatkichlarni qayd etish, ma’lum davrdan keyin takroriy o‘lchovlar o‘tkazish va natijalarni taqqoslash talab etiladi. Amaliyotda metodikaning samaradorligini baholash uchun bir semestr davomida fakultativ mashg‘ulotlarda qatnashuvchi talabalar soni, muntazam qatnashish darajasi, faoliyatdan qoniqish va yakuniy amaliy natijalar kuzatilishi mumkin. Agar imkoniyat mavjud bo‘lsa, turli tashkil etish usullaridan foydalangan guruhlar natijalarini taqqoslash ham metodikaning qaysi tarkibiy qismlari samaraliroq ekanini aniqlashga yordam beradi.

XULOSA

Talaba yoshlarni fakultativ mashg‘ulotlarga jalb qilish oliy ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiya jarayonini boyitish, talabalarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish, bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish hamda ijtimoiy faolligini qo‘llab-quvvatlashning muhim yo‘nalishidir.

Maqolada amalga oshirilgan ilmiy-uslubiy tahlil asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. ochiq mashg‘ulotlar va maqsadga muvofiq rag‘batlantirishdan foydalanish tavsiya etiladi.
2. Raqamli axborot vositalari fakultativ mashg‘ulotlar to‘g‘risida ma’lumot yetkazish va ro‘yxatdan o‘tishni yengillashtirishi mumkin. Bunda axborotdan teng foydalanish va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish ta’minlanishi kerak.
3. Fakultativ mashg‘ulotlar samaradorligini baholashda qatnashuv soni bilan bir qatorda muntazamlik, qoniqish, o‘zlashtirilgan ko‘nikmalar va faoliyat natijalarini ham hisobga olish lozim.
4. Taklif etilgan metodikaning amaliy samaradorligini aniqlash uchun oliy ta’lim muassasasida pedagogik kuzatuv va tajriba tashkil etish, olingan ma’lumotlarni tizimli tahlil qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Chapman G., Green H., Obembe D. Higher education student motivations for extracurricular activities: evidence from UK universities. *Journal of Education and Work*. 2023. Vol. 36, Issue 2, pp. 138–152. https://doi.org/10.1080/13639080.2023.2167955
2. Dickinson J., Griffiths T.-L., Bredice A. “It’s Just Another Thing to Think About”: Encouraging Students’ Engagement in Extracurricular Activities. *Journal of Further and Higher Education*. 2021. Vol. 45, Issue 6, pp. 744–757. https://doi.org/10.1080/0309877X.2020.1826033
3. Bozbiyik M., Harder M., Sert O. Investigating student participation, engagement, and wellbeing in higher education: a systematic review of qualitative methods and digital tools. *Cogent Education*. 2025. Vol. 12, Article 2592381. https://doi.org/10.1080/2331186X.2025.2592381
4. Bergdahl N., Bond M., Sjöberg J., Dougherty M. va boshqalar. Unpacking student engagement in higher education learning analytics: a systematic review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2024. Vol. 21, Article 63. https://doi.org/10.1186/s41239-024-00493-y